

PERFIL DE JOAN SALVAT-PAPASSEIT (1894-1924)

Isidor Cònsul

*Sóc, com home de lletres, d'imaginació escassa, més aviat elemental: tot ho he vist o viscut. Però em sé una aristocràcia d'esperit, que es pot alçar dels límits de la Universitat que no m'aixoplugava (...) Encara no he escrit mai sense mullar la ploma al cor, esbatanat¹. Com es dedueix fàcilment d'aquest text, la vida i la literatura van ser companyes de camí per a Joan Salvat-Papasseit, la poesia li va servir per sublimar una vida que hauria volgut menys traumàtica i va trobar, en els versos, l'alternativa per idealitzar una existència poc amable. Quan ens aturem a analitzar els trets de la seva biografia, ens adonem de la suma d'impotències que fou la seva existència: una vida breu, una infantesa misèria i una joventut marcada per la tuberculosi. Però el poeta, rebel a la pròpia adversitat, va saber-se afirmar en el somni d'un vitalisme entusiasta i vibrant: *A mida que he pogut lliurar-me de fadigs he estimat la vida i les coses del viure com un enamorat de la primera volada. I així em teniu avui a un Sanatori, però amb un contentament de les coses que em volten que no en sé parió en el meu record²*. En els darrers anys de la seva vida i des de la roda de sanatoris que va haver de visitar, el poeta va mantenir correspondència amb una colla d'amics, entre els quals Josep M. López-Picó, Lluís Plandiura, Emili Badiella, Josep M de Sucre, Alfons Maseras, Josep Lleonart, Joaquim Ventalló i Joan Alavedra. D'aquesta relació epistolar es poden espigolar mostres dels seu engrescament joiós, el paradoxal optimisme d'un jove que sabia que la mort se l'enduria aviat. El secret d'aquest entusiasme ve d'haver patit molt, diu: *Hom ha passat misèries, hom ha estat acollit a l'Asilo Naval, hom ha fet vint oficis; sense pare, amb la mare malalta; hom ha estat explotat de mala manera que s'ha fet anarquista pels que eixorquen la vida; però estima i estima que només ploraria d'estimar. I creu en Déu per' xò: perquè hom pot estimar. Cada matí, en obrir el balcó o la finestra, dóna gràcies a Déu perquè això li és permès encara una altra vegada³*. És d'aquest vitalisme d'on flueix la puresa d'una lírica breu que representa, en la poesia catalana, les qualitats d'un creador intens que només va viure trenta anys, els registres d'una veu poètica que personifiquen, millor que cap altra, les qualitats del poeta jove.*

¹ Joan Salvat-Papasseit, "Notes biogràfiques", dins *Mots-propis i altres proses*. Barcelona, Edicions 62, 1975, pàg.77. Aquestes notes biogràfiques, que van ser redactades a finals de 1918, les va donar a conèixer Joan Teixidor a la "Revista de Catalunya" (XV, 1934).

² Carta a J M. López-Picó, des de les Escaldes, el 14 de juliol de 1922. Vegeu *Epistolari de Joan Salvat-Papasseit*, a cura d'Amadeu-J- Soberanes, Barcelona, Edicions 62, 1984. Pàgs. 161-162.

³Carta a J M. López-Picó, des de les Escaldes, el 14 de juliol de 1922. Vegeu *Epistolari de Joan Salvat-Papasseit*. Op. Cit. Pàg. 162.

UNA BIOGRAFIA POC AMABLE

El poeta va néixer a Barcelona, el 16 de maig de 1894, al número 93 del carrer del Comte d'Urgell, on aviat començaren les desgràcies: el 7 de juliol de 1901, el seu pare, que era fogoner i treballava a la Companyia Transatlàntica, va morir en un accident a alta mar, a bord del vapor "Montevideo" en el trajecte de Barcelona a Càdiz. El futur poeta era només un nen de set anys i la mare, que malaltejava de temps enrere, es va veure obligada, per criar-lo, a buscar la protecció d'una institució benèfica vinculada amb la feina del marit difunt, la de l'Asilo Naval Espanyol, instal·lat en una corbeta al port de Barcelona, on el noi va viure internat fins als dotze anys⁴.

En va sortir en el temps d'entrada a l'adolescència i quan Joan Salvat-Papasseit passava una tongada de vocació religiosa, segons que admet en la breu nota autobiogràfica: *als dotze anys jo era pur com no pot repetir-se: el meu destí l'Església.*⁵ Però no va anar així perquè la realitat que l'esperava era més dura: havia de fer-se càrrec de la seva mare i d'un germà més jove i, cap a l'any 1907, va entrar d'aprenent en una adrogueria i més tard en un taller d'escultura religiosa. No tenia cap preparació professional específica, però, a més de treballar, el jove volia fer-se una cultura per substituir la Universitat que no va aixoplugar-lo i que derivada d'un sentiment d'aristocràcia d'esperit que sabia que tenia. Molt aviat també, l'any 1912, va començar a festejar amb Carme Eleuterio (*Jo me l'he triada/ moreneta i prima/ moreneta i prima/ que sembla un palmó*), i fins l'any 1917 en què va començar a treballar a les Galeries Laietanes, Salvat-Papasseit va exercir oficis molt diferents, un dels quals, entre 1915 i 1916, el va dur uns mesos a fer de vigilant nocturn al moll, experiència que inspirà un dels seus poemes més coneguts, *Nocturn per a acordió*.

Heus aquí: jo he guardat fusta al moll.

(Vosaltres no sabeu

què és

guardar fusta al moll:

A finals de l'any 1911 havia conegut Emili Eroles, un llibreter que tenia una

⁴ Segons el testimoni de Joan Alavedra (*Salvat- Papasseit*, dins *El fet del dia d'ahir i d'avui*, Barcelona, Selecta, 1970), durant els cinc anys que hi va viure, entre 1901 i 1906, l'Asilo Naval Español va estar instal·lat, succesivament, a les corbetes "Mazarredo", "Consuelo" i "Tornado".

parada de llibres vells al mercat de Santa Madrona, a l'entorn de la qual es reunia una tertúlia que comptava, entre els assidus, amb Antoni Palau, fill del conegut bibliògraf Palau i Dolcet, el mateix Salvat-Papasseit i Joan Alavedra, un altre autodidacta com ell. A la vora d'aquests amics i contertulis es va anar introduint en diferents cenacles culturals, artístics i polítics de Barcelona, i per mitjà d'Alavedra⁶, per exemple, va fer amistat amb Daniel Cardona connectant amb cercles del nacionalisme més radical. Però també van visitar Eugeni d'Ors, Martí i Julià, Anselm Lorenzo i Marcel·lí Domingo. Li rodaven els anys de la descoberta de la realitat, de l'exaltació bohèmia i de les beceroles de la lluita social, els mateixos en què es va convertir en un lector voraç de Gorki, va col·laborar en publicacions revolucionàries com "Los Miserables" i, el 1914, quan es definia com a *adolorit cristià i socialista*⁷ s'afilià a la Joventut Socialista de Barcelona⁸. Però se'n desenganyà aviat i n'abandonà la militància a causa de l'actitud del socialisme durant la Primera Guerra Mundial. Llavors, el seu pensament va evolucionar cap a un individualisme anarquitzant i nietzscheà, influenciat, sembla, pel coneixement que havia fet dels pintors Joaquim Torres-Garcia i Rafael Barradas.

El 1917 entrà a treballar a les Galeries Laietanes per organitzar-hi la secció de llibreria i la vida li va fer un tomb considerable. Era una feina adient a les seves inquietuds i les va saber encarrilar per convertir aquella llibreria en un punt d'agitació literària i en un indret de recepció dels neguits de les avantguardes. A *Catalans de 1918*, J.V. Foix anota una visita a Salvat, el març de 1919, un dia en que plovia a bots i barrals: *a quarts d'una, entrava a les Laietanes per si hi havia en Salvat-Papasseit, que em sol guardar tot de revistes italianes i franceses d'avançada que rep amb enganyosa regularitat (...) Hem rigut tots dos, i m'ha llegit uns versos italians on més enllà dels cal·ligrames –plàstics i ordenats a llur manera-, amb els mots en llibertat i les síl·labes mal estintolades, i amb perill d'estimbar-se en espais tipogràfics, i estifollar-se, intentaven de transcriure o de descriure la lluna enamorada de les vies del tren i de les teulades de pissarra dels albergs alpins i les seves amoroses delectances (...)* Del

⁵ Joan Salvat-Papasseit, "Notes biogràfiques" Op cit. Pàg. 77.

⁶ Joan Alavedra recorda així el dia que va fer la coneixença de Salvat-Papasseit: *Aquell mateix dia vaig anar a la "barraca" de llibres vells que tenia als encants de Santa Madrona. I arribà en Salvat. Ell tenia disset anys. Jo, quinze. De seguida em va impressionar (...) La primera conversa ja inicià una amistat que durà fins a la seva mort. Durant molts anys, ens veiérem i parlàrem llargament cada dia. Era directe i sincer.* Vegeu Joan Alavedra, *El fet del dia d'ahir i d'avui*. Barcelona. Editorial Selecta, 1970. Pàg. 208.

⁷ Joan Salvat-Papasseit, "Notes biogràfiques" Op cit. Pàg. 77.

⁸ A *Humo de fàbrica* (1918), Salvat escriu: *Yo que dudaba entonces entre el colectivismo y el individualismo, ingresé por primera vez en un partido, afiliándome a la Juventud Socialista Barcelonesa. Con mi decisión esperaba significar tanto como una profesión de fe, una estridencia, si cabe, contra la estúpida guerra civil desencadenada en Europa.* (Pàg. 102)

*futurisme, en considerem l'audàcia, no pas els poemes, i la seva romàntica il·lusió de desconèixer el museu i oblidar, tàcticament, els clàssics*⁹.

Joan Salvat-Papasseit va publicar *Columna vertebral: sageta de foc*, el seu primer poema, el desembre de 1917. Vivia llavors un enlluernament intens per l'art d'avantguarda i, endut per la novetat, va assajar la ruptura formal i ideològica que és a la base dels seus primers llibres, *Poemes en ondes hertzianes* (1919) i *L'irradiador del port i les gavines* (1921). En el segon volum, però, al costat de l'engrescament avantguardista hi havia també poemes d'estirp tradicional i usos de poesia popular. I és per aquest camí de síntesi per on arriba la formulació més coherent de la poètica de Salvat-Papasseit: una poesia de frontera i una cruïlla de tendències. una obra de mestissatge estètic on els cal·ligrames i els jocs d'avantguarda conviuen amb poemes convencionals i formes manllevades de la tradició popular. Així es manifestà a *El poema de la rosa als llavis* (1923) i a *Ossa Menor*, el seu darrer llibre, que els amics van trobar sota el coixí del llit on va morir el poeta. El març d'aquell mateix any 1917 havia començat a publicar "Un Enemic del Poble. Fulla de subversió espiritual", on sortiren els seus primers poemes i els aforismes de *Mots propis*. La mateixa febre per la novetat i l'estètica d'avantguarda continuà amb la publicació de l'únic exemplar de la revista "Arc Voltaic", el febrer de 1918, per bé que, d'una manera gradual se'n va anar distanciant i, el 1921, en publicar el primer número de "Proa", ja buscava el seu espai en geografies de post-avantguarda.

Al mateix temps, l'activitat a la llibreria de les Galeries Laietanes era d'un enorme dinamisme i durant aquests anys, Salvat-Papasseit hi féu la coneixença i l'amistat d'artistes i escriptors com Josep M. Junoy, Xavier Nogués, J.V. Foix, Joaquim Sunyer, Joaquim Folguera, Manolo Hugué, Josep M. López-Picó, Josep Obiols i Tomàs Garcès, entre altres.

La seva vida, però, era marcada per l'estigma d'un venciment a curt termini. A les *Notes autobiogràfiques* que ja s'han esmentat escriu que, *segons la predicció, la mort em prendrà amb foc, perquè un foc interior em consum. Em planyo que la glòria no sigui una donzella que hom pugui estrènyer als braços*¹⁰. El 1918 es va casar amb la promesa de tota la vida, Carme Eleuterio i en pocs anys li van arribar els goigs de la

⁹ J.V.Foix, *Catalans de 1918*. Barcelona, Edicions 62, 1965. Pàg. 72-73

paternitat -les filles Salomé i Núria- els tropells de la malaltia pulmonar i la doble visita de la mort en el malfat d'un mateix any: el mes de febrer de 1924 es presentà per a endur-se'n la filla petita, i mesos després, el 7 d'agost, feia la visita definitiva al poeta. Havia patit la primera crisi de tuberculosi pocs mesos després del seu matrimoni i, des de 1918, els problemes de salut el van obligar a fer sovintejades cures de repòs a Sitges, a Sant Just Desvern i a Matadepera. Més tard, a partir de 1922 i durant els tres darrers anys de la seva vida, va haver de seguir les fites d'un calvari agònic de sanatori en sanatori: a Fuenfría, en ple Guadarrama, a Les Escaldes, a Vernet i a Amelie-les-Bains. Tot i la malaltia que el consumia, van ser anys d'intensa activitat poètica que, alhora, era de rebel·lia íntima i de passió per la joia de viure com es pot seguir en un dels seus poemes més colpidors, *Tot l'enyor de demà*.

Ara que estic al llit
malalt,
estic força content.
-Demà m'aixecaré, potser,
i heus aquí el que m'espera:

Unes places lluentes de claror,
i unes tanques amb flors
sota el sol,
sota la lluna al vespre;
i la noia que porta la llet
que té un capet lleuger
i duu un davantalet
amb unes vores fetes de puntes de coixí,
i una rialla fresca.

(...)

I el vi que de tants dies no he begut
i el pa,
posat a taula.
I l'escudella rossa,
fumejant.

I vosaltres amics,
perquè em vindreu a veure
i ens mirarem feliços.

Tot això bé m'espera
Si m'aixeco
Demà.

¹⁰ Joan Salvat-Papasseit, "Notes biogràfiques" Op cit. Pàg. 77.

Si no em puc aixecar
mai més,
heus aquí el que m'espera:

- Vosaltres restareu,
per veure el bo que és tot:
i la Vida
i la Mort.

DE L'ASSAGISTA AL POETA

Tot i que per a la literatura catalana interessa, sobretot, l'obra del Salvat poeta, no s'ha d'oblidar el procés evolutiu de l'home de lletres que havia començat en els articles revolucionaris d'*Humo de fàbrica* (1918), que sovint eren només uns pamflets que signava amb el pseudònim "Gorkiano", i que continua a *Mots propis*, aforismes apareguts a la revista "Un Enemic del Poble". Tots dos reculls emmarquen la seva evolució ideològica des d'una etapa de revolta elemental i de crítica política i social (*Humo de fàbrica*), fins a la crisi que el va dur a una reflexió moral sobre l'home i el seu entorn, influïda per Nietzsche i Torres-García. Encara tenia projectat un altre volum de prosa, *La ploma d'Aristarc*, que mai no va editar, i on tenia previst encabir-hi els papers dispersos de la seva producció assagística. El circuit d'aquesta evolució es tanca amb la maduresa d'un escriptor que s'instal·la en l'univers de la poesia perquè és el gènere on hi entreveu les millors possibilitats de realització estètica, personal i metafísica.

Com s'ha dit, *Poemes en ondes hertzianes* (1919), el seu primer volum de poesia, és un llibre obert a la connexió amb les avantguardes europees. Els versos trenquen la geometria convencional del poema per dibuixar-hi cal·ligrames, les paraules s'afirmen en llibertat i els jocs formals de la tipografia no discriminen majúscules i minúscules: una enorme provocació, en definitiva, en el marc d'una literatura dominada pel seny i presidida per l'ordre clàssic noucentista. A banda d'esquinçar les formes tradicionals, els poemes de Salvat canten el maquinisme i el progrés tècnic rera la seducció de Tomasso Marinetti i de Guillaume Apollinaire. En l'anotació de J.V. Foix que ja s'ha esmentat, també s'apunten els elements del debat que mantenia amb Salvat respecte d'allò que calia entendre per Futurisme. Tots dos

retreuen els textos *literaris de Marinetti i els seus manifestes, i els seus arborats seguidors*, i convenen que *la gràcia, ara per ara, toca els qui remoregen per Paris – Apollinaire- no els qui escridassen per Milà ni els qui, amb plebea insistència, pitarregen, en ple 1919, a Barcelona*¹¹.

També el segon volum, *L'irradiador del port i les gavines* (1921) tirava pel mateix rodal avantguardista i afirmava, sota mateix del títol, la seva condició de *Poemes d'avantguarda*. Malgrat, però, l'engrescament i la força de composicions d'estirp cubista i futurista, *L'irradiador del port i les gavines* marcava una modulació important que apaivagava, d'una banda, el ressò de l'avantguarda i recuperava, de l'altra, les tècniques tradicionals i usos populars de la poesia. Aquest segon volum, doncs, suposà un punt d'inflexió que, després de travessar el parèntesi èpic i nacionalista de *Les conspiracions* (1922) -fruit de la seva estada al Guadarrama- arrodoní, en el volum *La Gesta dels Estels* (1922), la formulació més coherent de la poètica salvatiana: els contorns d'una poesia caracteritzada per un suau realisme interior i on els trets de la quotidianitat conviuen sense dissonàncies amb els jocs formals de les primeres avantguardes, elements de mètrica convencional i elements de poesia popular.

Sàviament estructurada, aquesta poètica de conjunció apareix de nou a *El poema de la rosa als llavis* (1923), trenta composicions que s'organitzen en un bell poema narratiu i simbòlic on s'exposa el goig d'una història d'amor viscuda pel poeta durant la seva estada Les Escaldes, la primavera de 1922. Bastit en una arquitectura de vint seccions, la veu del poeta s'hi comporta com a experta en art d'amor mentre l'estimada esdevé una novícia disposada a aprendre tot el repertori de coneixements. La història d'una iniciació a la ciència d'eros, on l'ofici d'estimar esdevé un culte religiós en un procés de sacralització i una litúrgia en la qual el poeta oficia de sacerdot.

Ossa Menor, el darrer llibre de Salvat-Papasseit, era un plec de fulls amb obra inèdita que el poeta guardava sota el coixí a l'hora de la seva mort. Aparegué pòstumament el 1925, editat pels seus amics, i es concreta com un repertori antològic de la producció poètica salvatiana. Així algun perfil de cal.ligrama (*Batzec!*) fa costat a poemes sobre la realitat quotidiana (*L'ofici que més m'agrada*), madrigals, nocturns, poemes mariners, records personals, poemes amorosos que continuen l'erotisme del llibre anterior i composicions que plantegen l'angoixa d'una mort que s'endevina propera.

¹¹ J.V. Foix. Op. Cit, pàg. 73.

* * * * *

Com l'arc tibat que és a l'origen de les sagetes que creuen els seus versos, l'obra de Salvat-Papasseit neix i creix de la tensió entre el poeta i la realitat. Una tensió que va passar llampant per una successió d'etapes, va superar diverses estratègies ideològiques i es va nodrir d'estètiques que poden semblar fins i tot antagòniques. Evolucionà des del cal·ligrama fins a la cançó en un viatge poètic que és a l'inrevés d'allò que assenyalen els manuals de la convenció. La malaltia li va fer estimar cada bri de vida que li fou permès, i la seva obra va evolucionar des de l'estètica avantguardista fins a la creació d'un refugi personal governat per l'amor, un recer íntim on el goig de sentir-se viu es contrapuntava amb la certesa elegíaca d'una fi que se sabia propera.

Totes aquestes qualitats queden abastament reflectides en el llibre que us presentem, *Poemes de mar*, una bella iniciativa del Port de Barcelona que agermana tres arts: els poemes de temàtica marinera de Joan Salvat-Papasseit, la pintura del fons d'art del Port de Barcelona i la música i la veu de l'enyorat Ovidi Montllor, un dels cantautors catalans més amatents a l'obra de Joan Salvat-Papasseit. Un conjunt, d'altra banda, que s'adiu prou bé a aquell bell paràgraf de les *Notes biogràfiques* del poeta: *Amo l'art i els artistes, i les obres inútils dels artistes. Aspiro a una obra inútil que es doni de consol als homes rics, sense la democràcia que confon l'home ric amb l'home de diner, l'artista amb el cavall*¹².

Cervera, desembre del 2005

¹² Joan Salvat-Papasseit, "Notes biogràfiques" Op cit. Pàg. 77